

Lunds universitet

Avd. för litteraturvetenskap, SOL-centrum

Handledare: Katarina Bernhardsson

2018-05-31

Ulrika Tajthy

LIV003

Den språklöse protagonisten

– identitet och afasi i romanen *Tan*

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Inledning	2
Syfte och upplägg	2
Bakgrund	
Författaren Margareta Lindholm	3
Verklighetens monsieur Leborgne	4
Romanen <i>Tan</i>	6
Dialog, identitet och stigma	7
Ricoeur, narrativ identitet och en trefaldig mimesis	10
Den tysta dialogen	
Monsieur Leborgne, minnen och drömmar	12
Tid	14
Vaktmästaren Tan och kärlek som aktivitet	14
Brocas area, sjukdom och framtid	17
Språklöshet och berättande	18
Pauser och bildspråk	19
Längtan, identitet och frihet	22
Diskussion	23
Litteraturförteckning	27

Allt jag samlar på vittrar bort. Det är just så, som Broca beskrivit det. Bit för bit försvinner stranden, stenarna brister. Och orden. Minnen av orden.

Kanske är jag snart inte längre en människa.

ur *Tan*, sid. 92

Inledning

En av de mest grundläggande, existentiella frågorna handlar om vad det är att vara människa. Frågan kan spåras långt tillbaka i tiden genom myter och berättelser, fram till dagens virtuella sökningar på internet. Vem är jag? Det är svårt att tänka sig hur människan evolutionärt sett skulle ha kunnat utvecklas utan symboler och språk. Det talade och skrivna språket skapas och tolkas genom ett avancerat symbolanvändande och används av människor för att kommunicera med varandra, men också för att klä tankar i ord. Orden, kan man säga, utgör en brygga mellan tanke och verklighet, men också mellan det egna ”jaget” och omvärlden. Ett nyfött barn uppvisar i regel en grundläggande, medfödd och socialt betingad kommunikationsförmåga utan att förstå vare sig språk eller symboler i någon egentlig bemärkelse. Den språkliga förmågan och förståelsen för regler och symboler är något som barnet tillgodogör sig efterhand. Människans förmåga att tala och använda symboler skiljer sig från andra arters inlärd sätt att kommunicera på och är en betydelsefull del av att vara människa. Det finns situationer i livet som inte ställer krav på vare sig språklig eller annan kognitivt krävande förmåga, men de behövs ändå oftast när det gäller att snabbt kommunicera och förmedla alltifrån subjektiva upplevelser till rena faktakunskaper. Man kan med språkets hjälp förklara, reflektera och filosofera kring det mesta, men språket har också begränsningar. Hur förklarar man exempelvis genom språkets hjälp vad språklöshet innebär? Vad händer med identiteten hos en människa som gradvis, eller helt plötsligt förlorar sitt språk? Hur tänker en människa som inte har något språk? De här frågorna gestaltas på olika sätt inom konstnärliga verk och blir särskilt tillämpliga inom romanen som är helt avhängig det skrivna språket. Frågorna är även relevanta inom logopedi, vetenskapen om språk-, röst- och talsvårigheter, där jag har min bakgrund som kliniskt verksam logoped och konkret arbetat med språk och språklöshet.

Syfte och upplägg

Uppsatsen syftar till att undersöka hur språklöshet påverkar synen på identiteten och om språklöshet kan förstås genom språket. I uppsatsarbetet kommer jag att utgå från Margareta Lindholms roman *Tan* (2012). Huvudpersonen i *Tan* är en man som drabbats av afasi, vilket i detta fall innebär att han inte längre kan tala eller ta hjälp av skrift eller andra symboler för att samspela med sin omvärld. Eftersom förmågan att använda språket varit essentiell för protagonisten är språklösheten

något som förändrar förutsättningarna för hela hans existens och inre känsla för vem han är. I bakgrunden presenteras författaren och delar av den verkliga historia som spelat roll för romanens tillblivelse. Identitetsbegreppet kommer att undersökas utifrån Martin Bubers tankar om vikten av dialog, Erving Goffmans bok om stigmatisering och Paul Ricoeurs modell om narrativ identitet utifrån ett trefaldigt mimesisbegrepp; detta utgör teoretisk grund för min metod och i analysen vill jag undersöka i vilken utsträckning huvudpersonens avsaknad av språk påverkar hans identitet och hur temat språklöshet litterärt och språkligt sett gestaltas i *Tan*. I den avslutande diskussionen hoppas jag ha fått svar på de frågor som jag inledningsvis ställt, samt samla några av de vidare frågor som läsningen väckt.

Bakgrund

Författaren Margareta Lindholm

Margareta Lindholm har skrivit en rad böcker och är främst verksam som skönlitterär författare. Hon gav ut sin första roman 1997 och var dessförinnan länge aktiv inom universitetsvärlden, med en doktorsexamen i sociologi, vars huvudfokus var att jämföra två centrala, feministiska gestalter i den svenska historien.¹ Hon var sedan forskare och docent i genusvetenskap. Hennes vetenskapliga texter har också influerats av sociologen och socialpsykologen Johan Asplund, som myntade begreppen social responsivitet och asocial responslöshet. Asplund har beskrivit människors sällskaplighet och menar bland annat hur det finns ett slags grundläggande mänsklig önskan om att svara på kommunikativa initiativ. I sin grundform är denna sociala responsivitet närmast ”vild och barnslig”,² men vi lär oss kontrollera och hämma våra impulser för att kunna fungera tillsammans. Hela samhällsbygget räknar med att vi svarar varandra när vi kommunicerar; språket hade inte kunnat uppstå utan social responsivitet.³ Den asociala responslösheten är inte naturlig, utan inlärd. Samtal kan inte fortsätta om talaren inte får svar.⁴ Lindholm har alltså en tydlig förankring i teoretiska resonemang kring viktiga faktorer för bland annat historieskrivningen och mänsklig kommunikation, något som hon sedan kombinerar med en stark personlig upplevelse genom romanen *Tan*.

Lindholm insjuknade 2003 i en hjärnblödning. Hon vaknade upp utan språklig förmåga och kunde inte kommunicera med sin omgivning. Språklösheten berodde på att hjärnan skadats i samband med blödningen och gett upphov till afasi. Afasi innebär att den språkliga förmågan och

¹ Lindholm, M. (1990). *Talet om det kvinnliga: studier i feministiskt tänkande i Sverige under 1930-talet*, Göteborg: Sociologiska institutionen, Univ., 1990m s, 9.

² Johan Asplund, *Det sociala livets elementära former*, 1987, s. 29.

³ Asplund, 1987, s. 14.

⁴ Margareta Lindholm, *Kärlek: situationer*, 2005, s. 12.

förutsättningarna för själva språktillägnet har ändrats och de afatiska svårigheterna kräver ofta medveten träning för att förbättra och bibehålla språkförmågan. Lindholm har berättat att hon kort efter insjuknandet bestämde sig för att skriva en roman om afasi. Hon fick tidigt kontakt med en logoped och de första orden började komma tillbaka efter några veckor.⁵ Efterhand blev det möjligt för Lindholm att återfå mer och mer av språket. Hon lämnade universitetsvärlden efter strokeinsjuknandet och koncentrerade sig på sitt eget skrivande, främst det skönlitterära. Hennes idé om att skriva en roman om afasi kom att omfatta flera års noggranna efterforskningar; hon reste till och med ner till Frankrike för sitt romanprojekt. Romanen kretsar kring en man som levde på 1800-talet. Hon har berättat att det kändes som om centralgestalten monsieur Leborgne/Tan började leva ett eget liv allteftersom romanprojektet fortskred.⁶ *Tan* är hans historia.

Verklighetens monsieur Leborgne

Romanen *Tan* är en litterär berättelse om en verklig man, Louis Victor Leborgne (1809–1861) som levde många år av sitt liv med en grav afasi.⁷ I den talspråkliga kommunikationen var han helt utlämnad åt en enda stavelse: ”tan”. Hans livsöde har beskrivits av Paul Broca som var en av 1800-talets mest inflytelserika neurologer.⁸ Lindholm har valt ett verkligt och historiskt viktigt fall och behandlar det i litterär form med fokus på människan bakom fallet. Broca som var en pionjär inom neurovetenskapen lyckades beskriva hur hjärnans anatomi påverkar psykologiska och fysiologiska funktioner, och hans starkaste influenser härstammar bland annat från Franz Joseph Gall, ”frenologins fader”,⁹ vars teorier numera anses vara helt förlegade. Broca träffade Leborgne på ett franskt mentalsjukhus.¹⁰ Han var intagen på Bicêtre från 1840 till sin död, varefter Broca obducerade honom. Han undersökte med särskild noggrannhet den avlidnes hjärna. Han kunde utifrån den tidens patientanteckningar om Leborgnes tal och övriga kognitiva och motoriska svårigheter jämföra dem med patologiska fynd i hjärnan. Ett område i den främre delen av vänster hjärnhalva var skadad och afasityper som karakteriseras av icke-flytande tal, nedsatt benämning, nedsatt repetitionsförmåga samt god hörförståelse härleds sedan dess ofta till skador inom det som kallas för Brocas område. Dessa patienter uppvisar, precis som Leborgne gjorde, ganska ofta även andra

⁵ Eleonor Ekström-Frisk, ”Att förlora och finna språket”, *Göteborgsposten* 2012-02-18.

⁶ Ibid.

⁷ Cezary W. Domanski, "Post Scriptum to the Biography of Monsieur Leborgne." *Journal of the History of the Neurosciences*, 2014:1, ss. 75-77.

⁸ Paul Eling, *Reader in the History of Aphasia: From [Franz] Gall to [Norman] Geschwind*. Amsterdam: 1994, s. 34.

⁹ Ibid, s. 1 ff.

¹⁰ Mentalsjukhuset Bicêtre är sedan tidigt 1800-tal världskänt genom Pinel som reformerade behandlingsmetoderna där vilket innebar en förändrad syn på psykisk sjukdom.

bortfallssymptom i form av högersidig förlamning av arm och ben. Fynden fick stor betydelse för hela neurovetenskapen och hjärnan har bevarats sedan dess.

Leborgne hade haft epileptiska anfall under hela sitt liv, men det hade inte nämnvärt påverkat honom vare sig motoriskt eller intellektuellt fram till någon gång under 1840 då han förlorade all förmåga att tala och skriva.¹¹ Han kunde ibland göra sig bättre förstådd genom ansiktsrörelser, naturliga gester och med hjälp av variation i satsmelodin. Hans nedsatta förmåga att göra sig förstådd kunde i vissa fall leda till automatiska haranger av svordomar, och ibland ledde missförstånden till rena vredesutbrott. Det var också svårt att avgöra hur god Leborgnes språkförståelse var när andra talade; vid första misstanke om att hans tal och språk skulle evalueras av läkare vägrade han samarbeta. Han hade märkbart god hörsel och var ganska väl orienterad i tid. Efter ungefär tio år med afasi skedde en successiv försämring avseende rörlighet i höger kroppshalva, samt nedsatt sväljningsförmåga. Han hade vid sin död en uttalad förlamning i höger hand, arm och ben och hade tillbringat sina sista sju år i livet till sängs.¹²

Leborgnes hjärna har genomgått ytterligare undersökningar under det halvtannat sekel som gått sedan han dog, varav minst tre av dem ägt rum med hjälp av modern teknologi. Vid den senaste magnetkameraundersökningen kunde forskarna slå fast att hjärnskadan var mer omfattande än Broca hade upptäckt vid obduktionen 1861. Skadan fanns inte bara cortex, utan även i djupare strukturer av hjärnan. Troligen var hans gradvis ökade bortfallssymptom orsakade av en långsamt växande hjärntumör.¹³ Afasi beror på någon form av förvärvad hjärnskada som i sin tur kan orsakas av exempelvis epileptiska anfall, tumörer och metastaser, andra degenerativa neurologiska sjukdomar, skalltrauma, infektionssjukdomar, demenssjukdom, men den vanligaste orsaken till en förvärvad hjärnskada i vuxen ålder är stroke. För personer som överlever en stroke sker i regel en återhämtning och viss tillbakagång av symptom efter det att hjärnvullnaden lagt sig och därefter genom träning och rehabilitering. För en del kvarstår dock olika grader av bortfallssymptom. Alla former av språksvårigheter, oavsett orsak, får konsekvenser för en persons kommunikationsförmåga och ställer ökade krav på såväl den mer språksvaga som på den mer språkstarka omgivningen.

Vid Brocas undersökningar av Leborgnes tal försökte han bland annat ta reda på vad patienten kunde säga och vad han förstod och mindes. Många frågor som han ställde gav osäkra responser i form av inadekvata nickningar eller huvudskakningar. Andra frågor, särskilt sådana som rörde tiden

¹¹ Cezary W. Domanski, "Mysterious "Monsieur Leborgne": The Mystery of the Famous Patient in the History of Neuropsychology Is Explained." *Journal of the History of the Neurosciences*, 2013:22, s. 47-52.

¹² Eling, 1994, s. 46 ff.

¹³ N.F. Dronkers, O. Plaisant, M.T. Iba.-Zizen, E.A. Cabanis, "Paul Broca's Historic Cases: High Resolution MR Imaging of the Brains of Leborgne and Lelong." *Brain: A Journal of Neurology*, 2007: 130, s. 1432-1441.

och hela klockslag gav däremot säkrare svar. ”How many years had he been at Bicêtre? He opened his hand four times and then added one finger; this made twenty-one years, and as mentioned above, this information was exactly right.”¹⁴

Romanen *Tan*

Tan är en roman som består av 247 sidor. Den inleds med en kort prolog och är sedan indelad i tre huvuddelar som utgörs av sammanlagt ett sjuttiofem korta kapitel. I författarens efterord får läsaren reda på att det fanns en historiskt verklig Leborgne som levde mellan 1810–1861 samt att romanen är ”en fiktiv berättelse som bygger på vissa fakta”.¹⁵

PROLOG: PARIS 1840, utspelar sig då berättarjaget, monsieur Leborgne, faller ihop mitt bland alla som rör sig runt Paris gator och beskriver vanmakten när han inte kan tala och kan därmed inte heller be någon om hjälp.

I stora delar av romanens första del, *MONSIEUR LEBORGNE*, fortsätter huvudpersonen att identifiera sig som en person som använder sitt språk för att kommunicera, även om det inte längre är så. Genom minnen och tillbakablickar framkommer det att språklösheten drabbat honom plötsligt, men att de kopplas till epileptiska anfall som uppkom redan i barndomen. Han har alltid tagits omhand av sin äldre syster, och hade lite svårare än andra barn med inlärning och finmotorik. Som ung vuxen ägnade han mycket tid åt att läsa, skriva och promenera runt i Paris. Han vill med all sin kraft återfå språket och bli sig själv igen. Systemen oroar sig över hans hälsa, särskilt sedan han inte längre kan tala. I den första romandelens inledande kapitel lämnar han Paris för att läggas in på mentalsjukhuset Bicêtre. Sjukvården präglas av 1800-talets moderna syn på patienter och förhoppningen är att han kommer att få god medicinsk vård, bli bättre och så småningom kunna återvända hem. Monsieur Leborgne försöker inrätta sitt liv efter sjukhusets rutiner med alla nya människor omkring sig och vardagen bryts endast när systemen kommer på något av sina regelbundna besök. Hon pratar om gemensamma minnen och hon samtalar ingående med honom om livet och vardagen i Paris, trots att han inte kan svara henne med några ord. Bokstäverna och de skrivna orden ger inte längre någon mening. Klockslagen däremot kan han fortfarande hålla reda på.

TAN, VAKTMÄSTAREN är andra delen av romanen. Omgivningen börjar kalla honom Tan eftersom det är det enda han säger. Han lever ett ganska bekvämt liv och sköter enklare

¹⁴ Eling, 1994, s. 48.

¹⁵ Margareta Lindholm, *Tan*. Göteborg: Kabusa böcker, 2012, Författarens efterord. I fortsättningen kommer hänvisningar till *Tan* att redovisas inom parentes i brödtexten.

vaktmästaruppgifter. Alla intagna håller sig innanför murarna och sysselsätter sig med olika arbetsuppgifter. Utifrån sett skiljer sig livet radikalt från hur det var förut på Bicêtre, som ju trots allt är ett sjukhus och inte något fängelse längre. De intagna märker inte så mycket av hur samhället utanför påverkas av 1800-talets stora samhällsförändringar, även om modernitetens framväxt ibland framskymtar när det gäller renoverings- och moderniseringsarbeten av sjukhuset och dess faciliteter samt av den pågående utvecklingen av vetenskapliga metoder och idéer. Sjukhuset byggs ut, nya människor kommer dit. Tan har accepterat att han själv inte kan tala fastän andra i hans omgivning fortfarande pratar på. Systemens besök har glesats ut något, men hon fortsätter att komma en gång i månaden om hon har möjlighet. Tans språklöshet, och därmed också ofrivilliga tystnad, försätter honom i en del utsatta situationer, där övervakare och andra intagna tvingar honom till olika saker, utan risk för att han kommer att berätta något efteråt. Tan har flyttat från en stor och stökig sovsal för de intagna och delar istället ett enskilt rum med Marcel, en ömsom pratsam och ömsom mycket nedstämd man. Deras prat, gemenskap och samarbete utgör grunden för en nära vänskap. Tan inleder också en kärleksrelation med en annan intagen, som han kallar för Hertigen. Tillsammans med dem känner Tan sig glad och harmonisk. De viktiga relationerna får emellertid ett abrupt slut. Hertigen flyttas plötsligt från Bicêtre. Marcel tar livet av sig. De återkommande frånvarooanfallen har sedan en tid tillbaka gjort att Tan gradvis försämras i sin rörelseförmåga och han känner sig väldigt ensam i sin språklöshet.

Romanens tredje del, BROCAS OMRÅDE, beskriver huvudpersonens tilltagande svårigheter, vilka slutligen gör honom helt sängliggande och därmed väldigt isolerad från omvärlden. Ingen kallar honom för Tan längre och hans liv präglas nu av den medicinska omvårdnaden på Bicêtre och de egna funderingarna på framtiden. Han har endast mycket sporadisk kontakt med övriga. Systemens återkommande besök är fortsatt efterlängtade. Ibland kommer Broca och vill genom sina frågor och berättelser få reda på så mycket det är möjligt när det gäller hans språkliga färdigheter och svårigheter. Han hoppas kunna hjälpa Broca med att bättre förstå det mänskliga språkets ursprung, och de kommer överens om att Broca ska få obducera kroppen efter att Leborgne avlidit. Strax innan han dör hör han någon, det är oklart vem, som säger ”Tan?”. Det kan vara protagonistens alldeles egna, sista ord.

Dialog, identitet och stigma

Tan är berättelsen om en person som inte längre själv kan tala. Romanen tar upp många situationer där det blir omöjligt för huvudpersonen att verbalt möta sin omgivning. En del karaktärer besväras av tystnaden, andra drar personliga fördelar av den. En del försöker kompensera för tystnaden. Andra känner bekväma och rentav lugnade av den. Tystnaden väcker intresse hos några och

ointresse hos andra. Karaktärerna i romanen, och hur de förhåller sig till tystnaden, kommer att påverka möjligheten för dialog och därigenom forma olika förutsättningar för Monsieur Leborgnes existens.

Det skulle vara fruktbart att läsa romanen utifrån Asplunds beskrivningar av social responsivitet och asocial responslöshet, men jag väljer ändå endast att nämna det i förbigående. Huvudpersonen anstränger sig nästan alltid till sitt yttersta för att svara på kommunikativa initiativ, d.v.s. bidra till en kommunikationsgemenskap, men hindras genom sin afasi, och det är olika hur människor omkring honom tolkar det. När det gäller huvudpersonens syster Beatrice, så utgår hon genomgående från en tidigare kommunikationsgemenskap. Den fortsätter prägla hennes bild av brodern genom åren och hon försöker på olika sätt förmedla den till andra i hans omgivning. Hennes agerande tyder på att hon tycker att hon känner honom, känner hans egentliga jag, eftersom hon kände honom då han kunde tala. De/hon pratar ofta om det förflutna, bland annat eftersom han inte på något enkelt sätt kan initiera egna samtal om den tillvaro han lever i. Hon är uppmärksam på hans responser och vill gärna tro att det kan bli som vanligt igen.

Huvudpersonens morbror verkar uppfatta språklösheten som ett delvis medvetet valt asocialt tillstånd och visar tydligt sin irritation över det. Han grälar, muttrar, harklar sig, fnyser och visar med hela kroppen att han inte vill veta något om svårigheterna genom att han otåligt ändrar ”ställning, tittar bort, ut genom fönstret”. (23) Han ser inte någon poäng med att älta eventuella problem; systersonen säkert skulle fungera som alla andra om han bara skärpte sig och det inte daltades med honom längre. Bilden av att han skulle kunna mer, skulle kunna prata, om han verkligen ville påverkar såväl hans självbild som vardag på ett negativt sätt. Det märks till exempel när det kommer en ny övervakare till Bicêtre. De intagna ska inte få någon mat förrän de har hälsat ordentligt. Det gäller inte Tan eftersom han inte kan prata, men den nya övervakaren menar att det ska vara lika för alla och försöker därför tvinga honom. Övervakaren tror sig veta att han gör rätt, eftersom han har ”sett många sådana” förut. (96) Dagarna går utan att Tan lyckas säga ”goddag” och det enda han får i sig är lite vatten. Svälten gör honom sjuk och slutligen ligger han utmattad i sängen och yrar sitt läte. Det löser sig inte förrän systemen kommer på besök. Övervakaren och morbror har båda problem med att Tan inte uppför sig som andra människor och verkar dra slutsatser om att han på något sätt drar personlig vinning av att inte tala eller att han rentav är lat och inte så arbetsam och plikttrogen som andra. Frågan de skulle kunna ställa sig är hur man ska bära sig åt för att göra som alla andra eller vara med andra om man inte har tillgång till ett språk?

Det finns tänkare som funderat mycket på hur vi människor påverkas av våra relationer med andra. För Buber är det ursprungligt mänskliga att människor blir till, skapar sig en identitet, ett så kallat ”jag”, i relation till en annan människa. I en Jag-Du-relation är det tillräckligt att bara vara

tillsammans och nuet är viktigare för relationen än vad framtiden är. Den sortens relation som det nyfödda barnet har, kan inte vara något annat än en Jag-Du-relation eftersom det nyfödda barnet ännu inte har förmåga att förstå särskilt mycket mer än här och nu. I takt med att ett barn lär sig prata, kan det medvetet börja påverka sin omgivning. Språket blir ett sätt att skilja ut sig själv från omvärlden. Buber beskriver att det, från och med att språket börjar användas, kan uppstå förutsättningar för en Jag-Du-relation till sin omgivning, vilken innebär att man inte längre *är* i relation med någon utan att man snarare *har* en relation med någon eller något. Buber menar att det är väldigt viktigt för identiteten att vara i relation, snarare än att ha en, och han ser faran av att det moderna samhället riskerar att skapa alltför många människor som saknar Jag-Du-relationer.

I den talspråkliga kommunikationen spelar den talade dialogen en viktig roll.¹⁶ Buber poängterar vikten av kommunikation i form av ömsesidigt samspel för mellan människor, där samtalsparterna också förväntas kunna dela ansvaret för att tala och lyssna. För en person som inte kan använda språket för dialog kan det finnas en risk att hen objektifieras av sin omvärld, vilket kan märkas ibland i olika situationer när det gäller synen på exempelvis barn, dementa, andraspråksanvändare eller personer med språksvårigheter. Utan språk är det svårt att såväl upprätthålla som etablera nya dialoger med någon annan, även om Bubers syn på äkta dialog egentligen handlar om ”den inre handlingens ömsesidighet”.¹⁷ Det kan finnas en samhörighet mellan två människor som inte nödvändigtvis behöver vara ett samtal som präglas av ivrigt prat och han ser vikten av en talande tystnad.

Erving Goffman delar in identitetsbegreppet i jag-identitet, personlig identitet och social identitet. Det egna jaget kan påverkas av hur man uppfattas av andra, liksom den sociala identiteten, alltså hur omgivningen ser på en, kan påverkas av synen på det egna jaget.¹⁸ En människa kan genom sin kommunikation med andra säga något om sig själv och därigenom eventuellt påverka omgivningens bild. Men, man kan fråga sig hur den möjligheten ser ut för den som är språklös? Det finns en del personer som blivit nyckelpersoner i historieskrivningen och som mer eller mindre påverkat allmänhetens syn och föreställningar om vad språklöshet innebär och hur tänkandet påverkar vår förmåga att samspela med omgivningen. Verklighetens monsieur Leborgne är ett exempel på en sådan nyckelperson, även om han till namnet är okänd för de flesta. Den identitetslöse Kaspar Hauser,¹⁹ den dövblinda Helen Keller,²⁰ och den vilda pojken Victor från

¹⁶ Martin Buber (och Pehr Sällström), *Dialogens väsen: Traktat om det dialogiska livet*. Ludvika: Dualis, 1993.

¹⁷ Ibid, s. 28.

¹⁸ Erving Goffman, *Stigma: Den avvikandes roll och identitet*, 2014, s. 60.

¹⁹ Nicole Simon, ”Kaspar Hauser's recovery and autopsy: a perspective on neurological and sociological requirements for language development”, *Journal of Autism and Childhood Schizophrenia*, 8(2), 1978, s. 209–217.

²⁰ Rachel M. Hartig, ”Crossing the Divide: Helen Keller and Yvonne Pitrois dialogue on diversity. *Sign Language Studies*, 7(2), 2007, s. 177–185.

Aveyron²¹ är exempel på några andra. Varje samhälle har sina egna normer för hur man väljer att se och kategorisera människor och hur man tänker att de kan passa in. Utifrån den sociala miljön skapas en föreställning om vilken sorts person man kommer att möta.²² Den som passar in i det vanligaste uppfattas normal. Avvikare från normen kan riskera att stigmatiseras av samhället och då handlar det många gånger om tro, eller snarare okunskap, fördomar eller generaliseringar. Personer med synbara avvikelser, estetiskt eller funktionellt, kan skapa omedelbara föreställningar om personens identitet, men stigmatisering kan drabba en person även ett tag efter det första intrycket, om man inte lever upp till vissa sociala förväntningar.²³

Ricoeur, narrativ identitet och en trefaldig mimesis

Paul Ricoeurs idé om en narrativ identitet är komplex, eftersom den inte kan förklaras på ett enda sätt. Han menar i sin existensfilosofi att människan har en längtan och en vilja att förstå sig själv och sin existens, samtidigt som han tänker att det kanske är omöjligt att få svar på. Frågan är inte alls särskilt enkel, vilket hänger samman med att varje människa å ena sidan är konstant och å andra sidan i ständig förändring. Enligt Ricoeur är tiden central av flera anledningar. Tid är något som inte visar sig, men ”är ett villkor för att något ska visa sig”.²⁴ Till hjälp för att förstå sig själv, sin identitet, försöker människan skapa någon form av helhet av olika händelser som redan ägt rum, men också av händelser som skulle kunna äga rum i framtiden. Delarna skapar olika berättelser om jaget. Varje identitet har en kronologisk början och ett slut, på samma sätt som varje berättelse, narration, har en början och ett slut. Identiteten kan förklaras genom vad som *är*, samt genom vad som *inte är* och dessutom förklaras identitet på olika sätt beroende på olika *perspektiv*.

Identiteten hänger samman med hur saker och ting *har varit* och förändras utifrån hur det *kan komma att bli*. Ricoeur beskriver att en ytterligare aspekt av den narrativa identiteten som är mycket viktig är själva aktiviteten i det faktum att identiteten skapas, och skapar sig själv. Identiteten är alltså en *pågående aktiv handling*.

Ricoeurs filosofi är en filosofi som skiljer sig från andra teorier och traditioner, men som också förhåller sig till dem. Det är i många avseenden distanseringen från andra filosofier och samtidiga drag från desamma som är kännetecknande för hans kritiska hermeneutik.²⁵ I en kritisk hermeneutik välkomnas olika möjliga *spänningsfält*: det historiskt sanna har alltid drag av fiktionen

²¹ Goodey, C. F., “Where the wild things were: Victor of Aveyron and the pre-emptive critique of developmental disability in the early modern novel. *Social History of Medicine*, 2017:30(4), s. 807–826.

²² Goffman, 2014, s. 9.

²³ Ibid, s. 70.

²⁴ Bengt Kristensson Ugglå, *Kommunikation på bristningsgränsen. En studie i Paul Ricoeurs projekt*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings förlag Symposium, 1994, s. 411–12.

²⁵ Ibid, s. 300.

och fiktionen har alltid drag från sanningen; tro förhåller sig till vetenskap liksom vetenskap till tro. Ricoeur intresserar sig för spänningsfältet mellan den mätbara tiden och evigheten.

Det spelar roll för de existentiella frågorna och funderingarna om identiteten att människan förstår att tiden är utmätt. Livet kommer en dag att ta slut, och därmed hör liv intimt samman med död. För varje nyfödd människa fanns det en tid före födelsen och det kommer att finnas en tid efter döden. Människan kan med andra ord förstå att det finns en offentlig, kosmologisk tid och därmed också i tanken föreställa sig evigheten, samtidigt som det finns en privat upplevd, fenomenologisk tid, som är ändlig och kommer att ta slut.²⁶ De existentiella frågorna om jaget i ett pågående nu ställs hela tiden i relation till minnen av det förflutna nuet och till föreställningar om det framtida nuet.

Begreppet Mimesis användes först av Aristoteles och betyder ”efterhärma”, ”imitera”, men det är inte avsikten att imitationen ska bli en kopia, utan en egen framställning som tolkats fram.²⁷ Mimesis är enligt Aristoteles inte en avbild av naturen, utan något ganska eget genom att den tolkats fram till en berättelse, som är organiserad genom en intrig.²⁸

Ricoeur utgår från Aristoteles teorier när han presenterar sin idé om en trefaldig mimesis. Intrigen i en berättelse väntar på att bli berättad, ungefär som att en melodi på ett notark blir musik först då den spelas/tolkas. Genom läsakten kan livet nå ett fullbordande vilket sker på grund av att läsakten är en aktivitet som handlar både om att ta emot berättelsen och att aktivt förhålla sig till den.²⁹ Först då läsaren tar aktiv del av en berättelse, d.v.s. tar eget ansvar för att upptäcka verkets potentiella resurser och ställer dem i relation till sitt eget liv, när narrationen sitt syfte. Den narrativa fantasin skapar möjligheter för att verkliga problem kan omformuleras och vice versa. Ricoeurs teori om en trefaldig mimesis gestaltas i tre faser. Faserna kan schematiskt delas in i dåtid, nutid och framtid. Men det är inte riktigt så enkelt. För att fördjupa begreppen lite mer kan man säga att trefaldigheten består av *minne* av det förflutna, av *förväntningar* om framtiden samt av det däremellan – *uppmärksamheten* på det som sker i nuet.

Såväl det talade som det skrivna språket är kronologiskt uppbyggt, vilket inte är fallet när man tänker eller minns i exempelvis ”bilder”. Det tidsmässiga märks tydligt i talakten, att ljud måste komma i en viss ordning för att betyda vad det avser att betyda och en mening som inte följer någon grammatisk ordning blir svår att förstå. Verbet, det finita huvudverbet, är nödvändigt för att en sats ska bli fullständig, men dess betydelse är också att länka ihop saker med varandra så att vi

²⁶ Kristensson Uggla, 1994, s. 410.

²⁷ Ricoeur, Paul, *Time and Narrative, vol. 1*, trans. K. McLaughlin, D. Pellauer, Chicago–London, 1984, s. 54.

²⁸ Kristensson Uggla, 1994, s. 416.

²⁹ Ibid, s. 429.

förstår hur de hänger ihop. Verbet skapar en handling. Verb böjs i tempus. Genom språket bildas narrationen som i sin tur alltid förhåller sig till tiden.³⁰

”Att vara eller inte vara” är en konfliktfylld fråga om existensen och Ricoeur inspireras av Karl Jaspers ”kärlekskamp”, men konflikter är inget problem i en kärleksrelation där det finns en ömsesidig tillit. En konflikt kan medföra att något ändras i relationen, men en kärleksrelation klarar av förändring. Den sortens konfrontation som har för avsikt att ”förgöra” den andra, sker däremot inte i tillit och har mycket lite med kärlek att göra.³¹ Med hjälp av Jaspers kärlekskamp når Ricoeurs kommunikationsfilosofi sin ”öppna karaktär och kritiska inriktning”.³² Det är genom att tillåta sig att vara vaken, uppmärksam och kritisk, till exempel i läsakten, som man också visar sig öppen för någon form av förändring.

Ricoeurs teorier kan också tillämpas på språket om man vill undersöka hur språket binder samman fantasi och verklighet. Berättelsen, narrationen, fullbordas genom att den läses, men skulle inte ens ha funnits utan en författares strategi och hur den märks i verket. Det finns en implicerad läsare, en författare och det finns också tekniker som gör verket kommunicerbart. Skönlitterära berättelser använder stoff från verkligheten. Vetenskapliga texter utgår alltid från någon form av tolkning. Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att veta var gränsen går mellan fiktion och verklighet. Ricoeur menar att det samtidigt finns en radikal konflikt mellan ”det förflutnas verklighet” och ”fiktionens överklighet” och att gränsen mellan dem inte går att utplåna. En romanfigur i en roman som är komplex, uppfattas ofta mer verklig för läsaren.³³

Teorier från Buber, Goffman och Ricoeur kan möjligen vara tillämpbara i läsningen av *Tan*. Finns det en förändring i huvudpersonens identitet och hur hänger den samman med tiden som går och med människorna som han möter? Förekommer olika former av dialog? I de verkliga situationer som språklöshet kan verka exkluderande skulle det kunna vara av värde att fundera kring på vilket sätt den språklöse protagonisten i *Tan* skulle kunna bidra till en annan uppfattning om språk och identitet.

Den tysta dialogen

Monsieur Leborgne, minnen och drömmar

En berättelse om språklöshet kan kanske inte alls uttryckas i romanform, som ju helt bygger på språket, och samtidigt är *Tan* en roman som skrivits av en författare som själv varit med om att

³⁰ Paul Ricoeur, *Time and Narrative*, Volume 2, 1990, s. 70.

³¹ Kristensson Uggla, 1994, s. 96.

³² Ibid, s. 97.

³³ Claes-Göran Holmberg, Anders Ohlsson, *Epiknaalys*, Lund: Studentlitteratur 1999, s. 61.

förlora sitt språk. *Tan* handlar dessutom om en person som förlorat sitt språk. Huvudpersonen är upptagen med att fundera över det språk som han inte längre har och över det liv han därför inte längre kan leva. Den första delen av *Tan* har flera beskrivningar av monsieur Leborgnes sakta adaptation till den nya tillvaron genom tillbakablickar och dagdrömmar. Han har många tankar om livet utanför Bicêtre, där det moderna samhället växer fram utan att han kan uppleva det. Drömmandet har följt monsieur Leborgne sedan barndomen. (26) Han dagdrömmer mycket och det är intressant att fundera på vad drömmar kan betyda för en berättelse om språklöshet. Ett av de tydligaste symbolspråken handlar om att tolka betydelsen av drömmar. Bland annat ansåg Sigmund Freud att ångestdrömmar kunde härledas från förträngda önskningar och genom att tolka dem, sätta dem i ett sammanhang ökar möjligheterna att förstå människans psyke.³⁴ Ricoeur tar intryck av Freuds drömteorier, men vidgar begreppet till att drömmarna i sig är ”ett *arbete* med denna önskan”.³⁵ På så sätt blir drömmarna symboler för att gestalta något som ännu inte är. Drömmarnas innehåll är latent, men har möjlighet att manifesteras i en framtid om man avmystifierar dem.³⁶

Han drömmer också drömmar som han upplever att han delar med Broca, men att de två närmar sig dem från olika håll. Det finns en längtan om att ”att ge sig av någonstans, till en plats långt borta”. (63) Som barn fantiserade han ofta om att ge sig iväg ut i världen. Han tänker ofta på den han känner att han egentligen är, men som alltså inte längre kan tala för sig eller berätta för någon annan om sina innersta tankar, erfarenheter eller drömmar. Varenda kväll går monsieur Leborgne igenom hur dagen varit. Han för en tyst dialog med sig själv i syfte att försöka fånga orden och memorera dem. ”Det är som att jag syr fast orden, stygn efter stygn. När jag inte orkar mer, fäster jag tråden och skär av den.” (38) I slutet av den första delen av boken, då monsieur Leborgne har fått flytta från den stora sovsalen till ett rum som han delar med Marcel, finns en beskrivning av hur vissa av drömmarna bearbetar språklösheten. ”Ibland kan jag vakna ur en dröm. Det är glömda ord som kluckar inombords. Jag vill inte vakna ur den drömmen. Orden skvalpar mot stränderna, innan de alltför snart vänder och ger sig av ut till havs igen. Ingenting i världen kan locka dem tillbaka. Allt som jag skulle kunna ha kunnat berätta för Marcel!” (69–70)

Drömmarna finns med genom hela romanen men förändras avseende form och innehåll. De blir till slut väldigt symboliska till sin karaktär. Om drömmarna i den första delen av romanen handlar mycket om det förflutna och att de i någon mån passar in på Ricoeurs idéer om Mimesis I, så är drömtillstånden i den tredje delen helt annorlunda till sin karaktär. De är påverkade av

³⁴ Sigmund Freud, Ola Andersson, John Landquist och Göran Schedin, *Drömtydning*. n.p.: Stockholm: Bonnier, 1984, s. 104.

³⁵ Kristensson Uggla, 1994, s. 225.

³⁶ Ibid, s. 255.

berättarjagets grundtillstånd, som innebär att han har accepterat språklösheten; drömmarna i romanens tredje del är framåtsiktande, hoppfulla och accepterande, vilket går att jämföra tillståndet i en Mimesis III. Mot slutet av romanen fluktuerar monsieur Leborgnes medvetande och han befinner sig plötsligt på ett stort skepp i en vild storm tillsammans med Broca och båten. Läkarens ord från förr inleder textstycket. ”Broca sa: Om vi kunde finna området, då skulle mycket vara vunnet.” (248) De skymtar en landremsa i horisonten. Så lägger Broca ned sin kikare och är ganska säker på att de hittat rätt, att de snart är framme och snart kan stiga iland. (248)

Leborgne tror inte på Gud, han ber inga böner, men han tror på Broca. I den sista drömmen drömmer han att de båda slår följe och ser en alldeles blå himmel. ”Att komma till liv. Längtan. Att födas till längtan, som jag redan vet är oändligt stor.” (250)

Tid

Tid är något som ofta nämns i *Tan* och i den första delen finns många exempel på när monsieur Leborgne konstaterar eller berättar för någon vad klockan är. ”Jag tittar på urtavlan. Strax fyra. Håller upp fyra fingrar.” (22) Monsieur Leborgne har en egen klocka och han ”bär den runt halsen och tittar på den flera gånger om dagen.” (29) Men han upplever samtidigt ledan över att dagarna i så väldigt stor utsträckning liknar varandra. När han inte har något att göra börjar han längta tillbaka till den stad som han en gång var en del av och lät timmarna rinna iväg. ”Förslösade tiden. Satt i timmar på kafé. Blev jag rastlös reste jag mig och fortsatte gå, sökte omväxling. I staden är ingenting sig likt från dag till dag. Det förändras.” (34) Han får rådet att inte tänka bakåt utan framåt. ”Allting som händer, sker här. På den här platsen.” (31) Ofta får han rådet att vila, men ställer sig frågor som: ”Men hur länge ska jag vila? Månader? År?” (40) Berättarjagets upplevelse av tiden förändras i romanen, i likhet med hur drömmarna förändrades. I den första delen av *Tan* handlar tiden ofta om den exakta och förflutna tiden, medan tiden i den sista delen förknippas mer med en längtan efter den sortens gemenskap som en samvaro med andra skapar, och som kan fylla en med så många intryck och impulser att man inte märker att tiden går.

Vaktmästaren Tan och kärlek som aktivitet

Det som på många sätt utmärker den andra delen i romanen är kontraster och beskrivningar av det pågående livet. För den som vill ha sina hemligheter bevarade, men ändå är i behov av att uttala dem, är vaktmästare Tans tystnad ett kommunicerande kärlek som i vissa avseenden kan liknas vid bikten. Människor öppnar sig för Tan och vågar visa sig från sin mest sårbara och privata sida.

I romanens beskrivningar av kärlekshandlingar och kärlek förekommer både tvång och frihet. Tan möter en präst som ska försöka förmå honom att återuppta kyrkliga aktiviteter och i kärlek

och genom böner vända sig till Gud. Prästen talar om faran med att låta begäret styra människans handlingar och använder sig av en kraftfull liknelse om en ung man som tog alldeles för stora risker i livet och därför blev instängd i en koppargruva, bara för att begäret efter koppar som skulle säljas för pengar hade blivit för stort. Eftersom kroppen hade bevarats i gruvschaktvatten under många år såg han, när han väl hittades, fortfarande ut som den yngling han var. (116) Mötet präglas av prästens mässande och Tans splittrade tankar. Han börjar fundera på om ynglingen fortfarande levde när han hittades, men inser att han inte längre var en människa utan bara skalet av honom hade återfunnits. ”Vad är en människa. Det som gör en människa till människa”. (116) Sedan ser han Broca framför sig med en ”hjärna som flyter omkring i den klara, genomskådliga vätskan” (116) i färd med att undersöka den. Om själen finns i hjärnan och hjärnan är kropp, är då kroppen själens inkarnation?

Prästen vill att den språklöse Tan biktar sig för Gud genom honom, men eftersom han inte kan prata måste bikten ske genom att prästen pratar. Samtidigt som bikten pågår utsätter prästen Tan för sexuellt tvång. Tan ser ”rakt in i hans ögon, hans bråddjup och hans botten” (118) och fortsätter göra för honom vad prästen begär, men orden är inte hans ord. Orden, bikten, är i själva verket prästens egna meningar men uttalas under förevändningen om att de renar Tan från skuld.

På Bicêtre finns en övervakare, André som intresserar sig för Tan och ställer krav på sexuellt umgänge. (143) Han har en del makt över de intagna och spelar stundtals sin övervakarroll med inslag av sadism. Det finns hos André en sexuell dragning åt män som inte alltid går att gömma så väl för omgivningen och således tar han vissa risker genom deras sexuella kontakt. Umgänget saknar den äkta kärleksrelationens ömsesidighet, men svarar på kroppens erotiska behov och längtan hos de båda. De är varandras kontraster. André är make och far och bor tillsammans med sin familj på sjukhusområdet. (123) Efter stunder av intimitet och sårbarhet agerar han ofta hårt och empatilöst. (124) Hur André själv upplever situationen får läsaren inte veta men Tan gör vissa iakttagelser. Prästen och André utsätter Tan för sexuellt tvång men förvånande nog dömer Tan dem inte. En tolkning är att författaren har gett honom drag av en Jesus-gestalt. I många avseenden är Tan redan blottad, utsatt och vidöppen för omgivningens tolkningar och kan inte föra sin egen talan eller kräva någonting för eget behov. Å andra sidan kan den här delen av berättelsen också alludera på en annan verklig historia. Den franske adelsmannen, filosofen och författaren Markis de Sade tillbringade en tredjedel av sitt liv intagen på fängelser och flera olika mentalsjukhus, bland annat Bicêtre, och påverkade sin samtid med sin syn på bland annat sex, dialog och makt.³⁷

³⁷ Wall, Geoffrey, Thinking with Demons: Flaubert and de Sade.” *Cambridge Quarterly*, 36(2), 2007, s. 101–128.

Mellan Tan och Hertigen uppstår en förälskelse som bär spår av evigheten. (154) Det känns som om de alltid älskat varandra när de möts för första gången; kärleken kommer inte heller att komma till något avslut, även om de fysiska kropparna som tillhör Tan och Hertigen är begränsade av både tid och rum. Hertigen är en sofistikerad, äldre man som bär på en melankoli (141) och allvarliga minnessvårigheter. Förälskelsen drabbar den numera ganska sorglösa Tan med en omedelbarhet som hade förstummat honom om det inte var för det faktum att han redan saknade all förmåga att tala. Tillsammans med Hertigen väcks en intensiv längtan hos Tan efter att ha tillgång sitt språk. Saknaden efter orden har aldrig varit större eftersom det inte längre handlar om att fånga de berättelser som utgör hans historia, utan för att han vill förklara sig som den han är och gemensamt vara med och forma en framtid av fantasier och delade drömmar. Men ”tan” är det enda han kan säga.

Hertigen å sin sida minns inte mycket men blir lika omedelbart och intensivt förälskad varje gång de träffas. Genom intim samvaro, i sängen och genom samtal och delad tystnad, (161) kan Tan äntligen vila i något som han känner är sin egen fullkomlighet och han känner att han når sitt autentiska jag på ett sätt som han inte minns att någonsin gjort förut. Kärlek som aktivitet innebär att de skapar sig själva genom kärleken. Mötet har i alla avseenden förändrat honom, på ett sätt som möten gör i de fall man inte satt upp hinder, kreativitetshinder, inför möjligheten att våga förvandlas.³⁸ Berättarjaget gör inte anspråk på att han skulle förstå hur andra tänker och känner, utan registrerar utan att värdera; han återger utan att tolka.

Hertigens känslor är registrerade och återgivna av berättarjaget. Jag vill kort ändå försöka mig på att tolka berättelsen som handlar om Hertigen. Hertigen har språket inom sig, men kan inte luta sin förståelse om omvärlden på tidigare berättelser som han hört på grund av minnessvårigheter. Genom språket kommunicerar han med sin omgivning, men det blir många situationer som kommer att präglas av missförstånd. Orden måste ha en faktisk innebörd för honom och det är säkert en bidragande anledning till att han tror att Tan heter Jean, men att han inte kunnat artikulera det tydligare. Tans tysta närvaro gör att hans melankoliska tankar skingras. (141) Tan är en person som inte ständigt, genom upprepade frågor, drar Hertigen tillbaka till ett förflutet och en verklighet som han ändå inte har några minnen av. Samvaron med Tan möjliggör Hertigens lyckligare existens.

Romanens kärlekspar gestaltar språkets relation till tid och vice versa. I sin respektive sårbarhet och i sina begränsade förmågors kroppar känner de ömsesidig tillit, kärlek, åtrå, längtan, acceptans. ”Men det finns inte någon tvekan hos mig, jag låter honom förstå det. Jag tycker om honom, hans

³⁸ Claes Janssen, *Skratta med Gud: en introduktion till den existentiella psykologin*. Stockholm: Ander & Lindström, 2006, s. 267.

händer. Stanna hos mig, ber jag tyst. Lär känna mig.” (151) Det är i kärleksmötet som de upplever friheten att vara som de är, vara till för varandra som de är.³⁹ Språklös möter tidlös. Deras kärlek har ingen början och har inget slut. Den är evig inte minst genom romanen som gett den evigt liv.

Samtal, berättande och sammanhang präglar livet för Tan, vaktmästaren. Många på Bicêtre vill småprata, uppmuntra, retas och på olika sätt umgås med honom. Situationer och samtal leder i en mängd situationer till skratt. (94, 98, 100, 119, 138) Han har funnit sig väl tillrätta i tillvaron, som han anser på många sätt liknar alla andra människors vardag. En skillnad är att tiden nästan står stilla på sjukhuset, medan den föränderliga tiden är utanför murarna. Det är ett märkligt tillstånd att leva i på Bicêtre, tänker han ibland. Tillvaron i den andra delen av *Tan* handlar mycket om att huvudpersonen lever i nuet och att han upplever hur identiteten skapas och skapar sig, vilket stämmer väl överens hur Ricoeurs beskriver Mimesis II. Gemenskapen med de övriga nya, yngre intagna minskar emellertid påtagligt när Hertigen och Marcel är borta. Tans försämrade fysiska tillstånd skapar ytterligare distans till omgivningen och de tidigare delade, relationsskapande skratten övergår mer och mer att bli till skratt som skapar och befäster ett utanförskap. ”De skrattar åt mig. Härmas. Tan, säger de med förställda flickaktiga röster.” (199)

Brocas area, sjukdom och framtid

Redan i den första delen av romanen spåddes att framtiden skulle innebära en gradvis försämring för huvudpersonen. Den progredierande sjukdomsbilden med den slutligen kraftigt nedsatta kroppsfunktionen har inneburit att det inte finns något hopp om en väg tillbaka. För honom handlar många av tankarna på existensen om framtiden och om det liv som försiggår runt omkring honom. Han tänker sällan på det förflutna, utan registrerar sin omgivning och tar emot de flesta möjligheter som ges för samtal. Broca träffar honom ibland och under mötena med honom, samt efteråt, känner han sig mer kraftfull än tidigare och att hans liv åter har en mening.

Den sanna berättelsen om Leborgne banade väg för en ökad förståelse när det gäller hjärnans betydelse för språket. Romanens tredje del tematiserar hur livet och framtiden radikalt skiljer sig från det liv han levde och den framtid han trodde sig ha då han fortfarande hade språket. Han registrerar hur utlämnad han är åt omgivningens reaktioner på hans behov och hur ofta det dras förhastade slutsatser kring dem, vilket riskerar att försätta honom i tillstånd av vanmakt. De korta stunderna av samhörighet och dialog lyser upp hans tillvaro. Han har förmågan att minnas och någorlunda förhålla sig i tid, samtidigt som tillvaron inte bjuder på några större variationer. Trots att han accepterat detta och inte längre förväntar sig något mirakel när det gäller sina förmågor, förstår han inte varför han tvingas leva ett slags bredvid-livet-liv. Genom andras välvilja vilar han

³⁹ Lindholm, 2005, s. 69.

bort sina dagar och funderingarna på existensen blir hans ensam att bära. Tiden är i det närmaste oändlig, samtidigt som kroppen försvagas.

Språklöshet och berättande

Huvudpersonen i romanen är språklös i form av att han bara kan säga ett enda ord, ett ord som dessutom saknar någon semantisk betydelse. Redan den inledande huvudsatsen beskriver vari språklösheten består. ”Ljuden lyder mig inte” (5) och en konflikt märks i denna första mening. Meningen är skriven i första person. Berättarjaget är densamme som snart ska visa sig är språklös. Några rader längre ner framkommer det att berättarjaget inte heller kan läsa (5) och ytterligare några sidor fram (15) att det inte längre går att skriva.

Textens grundtempus är nutid och utgörs av tankar, en sorts monologer, som börjar år 1840 och slutar 1861. Monologerna är i hög grad ändå dialogiska, på samma sätt som en dagbok kan anses vara dialogisk. I en dagbok kommunicerar ett ”jag” med en ”kära dagbok” och samtidigt till en framtida version av det egna jaget. I den skrivna dagboken kommunicerar en tidigare med en nuvarande version av jaget. Berättarjaget i *Tan* skriver inte dagbok, men han kommunicerar genom romanen med en implicerad läsare och berättelsen blir till genom läsakten. Läsakten blåser nytt liv i valda delar av fiktionens, och på något sätt även verklighetens, Leborgne varje gång texten blir läst.

Många gånger består romantexten av återskapande av händelser och samtal, ibland rena dialoger, som ägt rum under dagen som varit. ”Min sjukdom hör inte hemma någonstans. Att inte kunna tala. Men tydligen förstå.” (24) Många gånger ställer folk frågor till monsieur Leborgne som han klarar av att besvara, till exempel kan han visa med sina fingrar hur mycket klockan är eller hur lång tid som gått sedan han kom till Bicêtre; andra gånger låter samtalspartnern honom bekräfta eller dementera påståenden genom huvudrörelser och andra gester. Han uppvisar stora begränsningar i samspelet med andra. Språklöshet kan skapa kommunikativa sammanbrott i direkta samtal med andra. Den försvårar för all form av kommunikation, inklusive möjligheten att vara aktiv i en kommunikationsgemenskap i relation till sig själv när det gäller till exempel läsning och skrivning. Läsaren blir med jämna mellanrum påmind om att *Tan* inte är en dagbok, eftersom han inte kan skriva. ”Bläck. Språkets dofter. Det borde finnas där. Det kan inte försvinna.” (5)

Han har inte längre språket inom sig. Han kan inte tala, inte läsa eller skriva och han märker att han tröttnas ut av orden om han varit tvungen att lyssna länge. Precis som för alla personer med afasi består hans problem av att han har varierande svårigheter med att använda sig av arbiträra symboler och regler, vilket talat och skrivet språk till stor del utgörs av. I ett stycke i romanen nämns nästan mest i förbigående att kyrkklockorna i kapellet slår (125), men det är svårt att låta bli

att tänka på en annan välkänd berättelse i romanform när man läser detta. Den utsatthet som den strokedrabbade chefredaktören René Maugras i *Klockorna i Bicêtre*⁴⁰ kände över att inte kunna tala och inte kunna röra sig som tidigare är intressant av flera skäl. Romanerna tematiserar liknande existentiella frågor när det gäller språkförlust, dialog, utsatthet, motoriska och sociala begränsningar, men samtidigt är det skillnaderna som gör *Tan* till en berättelse som faktiskt verkar vara berättad av en som är språklös. Simenons huvudkaraktär hade sannolikt inte afasi, eftersom han ganska snart efter insjuknandet kunde förstå allt talat språk, samt läsa, skriva med vänster hand och tänka obehindrat. Monsieur Leborgne behärskar inte allt det där.

Att känna hur orden närmast vittrar bort från honom, att inte kunna läsa eller skriva utgör en väsentlig förändring mot hur det var förr och han ställer sig frågan: ”Kanske är jag snart inte längre en människa.”(88) Han känner förtröstan inför att Broca intresserar sig för hans tillstånd av språklöshet. Det är med viss sorg han inte kan berätta något själv. Systemen Beatrice får bli den som beskriver den tidiga språkliga utvecklingen för läkaren. ”Åh, han läste mycket, säger hon hastigt och slår ut med händerna. [---] Som barn skrev han egna verser. Han läste upp dem för oss, och ibland för våra kunder.” (90) Funderingarna kring språk och språkanvändning övergår allteftersom till att handla om språk i aktiviteten för själva tillblivelsen av jaget. Mötet med Broca beskrivs i ett av romanens allra längsta kapitel. Tan känner sig pratad med ”som med en like”. (109) Broca funderar högt över hur det kan verka finnas en själ, en människa, som kanske tänker och förstår allt, men som begränsas i möjligheten att själv berätta något på grund av en språklöshet. Språket försvinner efterhand som tiden går, liksom fotspår i en sandstrand försvinner när vågor sköljer över dem. Är de inte tillräckligt djupa, försvinner de med en gång. (92)

Pauser och bildspråk

Språket och förlusten av språket är det som monsieur Leborgne under lång tid låter tankarna upptas av, men när han väl blivit Tan med sin omgivning och när tankarna i romanen börjat handla om andra frågor börjar han alltmer se språket som endast en del av berättandet och att det är snarare berättandet som helhet som intresserar honom. I berättandet finns plats för innehåll och form. Om språket står för delar av formen så är språket inte endast ljuden och orden. En viktig aspekt av berättande är tystnaden och pausen. I den muntligt berättade utsagan sker mycket av det aktiva lyssnandet, tolkningen och eftertanken i pausen, och även i samartikulationen av ord och meningar har de tidsmässigt mycket korta pauserna betydelse för tolkningen. Pauser i form av interpunktionsmarkeringar och styckesindelningar bistår läsaren stöd för att ge sig tid att tolka en text. För en som talar kan en förstummad samtalspartner innebära många olika saker. Man fyller

⁴⁰ Georges Simenon, *Klockorna i Bicêtre*. Stockholm: Bonnier, 1971.

många gånger tystnaden med någon form av innehåll. Alla människor behöver vara tysta ibland. Bland annat Wittgenstein intresserade sig för tystnaden eftersom den ger människor möjlighet att ”säga sant” genom att inte säga något alls,⁴¹ det vill säga att man, när man är tyst, inte kan ljuga, eller åtminstone inte riskera att säga för mycket. Broca säger något liknande till sin patient: ”Ibland kan tystnad vara mer passande än ord.” (88)

Tystnaden är påtvingad Tan, men det finns stunder då också han har behov av den självvalda tystnaden. Tan kan endast vara säker på att nå tystnaden genom att dra sig undan. På Bicêtre ställs ständiga krav på kommunikativ respons från den talande omgivningen och även om han inte kan ge verbala svar förväntas han agera på ett passande och socialt accepterat sätt för att bekräfta den som talat. Många gånger är det inte fråga om någon större ömsesidighet i samtalen och många ger upp när han inte svarar. Berättarjaget beskriver ingående det första mötet med en intagen ryss som pratar tre språk närmast flytande och utan brytning. Under en period arbetar de jämte varandra och inledningsvis strömmar orden ur ryssens mun, utan han själv verkar veta varifrån de kommer och vilket syfte de fyller. Pratet accentueras, förmodligen på grund av att ryssen inte får några svar. Men till slut ger han upp. Att inte tala något språk alls tycks honom ofattbart. När någon annan kommer förbi pratar och gestikulerar han lättat och ignorerar Tan helt. ”Han låtsas som ingenting. [--] Vänder jorden, spadtag efter spadtag.” (123) I detta fall vänder det emellertid efter att Tan fått frågan om han vet vad klockan är. ”Visar med fingrarna. Klockan är två, och sedan den vaggande handrörelsen som betyder: Drygt två.” (123) Ryssen blir överraskad, börjar visa sig intresserad av Tan och talar istället fortsättningsvis på ett lugnt, uppmuntrande och dialogiskt inriktat sätt.

Buber beskriver hur dialogen kan delas in i tre former: den ”äka dialogen”; den ”tekniska dialogen” och den ”till dialog förklädda monologen”.⁴² Tan upplever samtliga varianter, men överger mer och mer tanken på att kunna bidra lika mycket som han egentligen skulle vilja till den tekniska dialogen. De försök till språkliga undersökningar som läkarna gör, är exempel i *Tan* på hur det kan kännas för en språklös i en teknisk dialog:

”Hans [Gilberts] röst påminner om blomster, fasta stjälkar och slingrande grönt. Blommorna ligger nyss plockade på en bänk och någon är i färd med att samla dem till en bukett. Den som gör buketten värderar varje blomma, varje knopp för att se var den ska placeras in. Det här är en person som jag kan lita på. Tro på. Han kommer att ta sig tid.” (19)

Han accepterar den som vill föra sina monologer, likt ryssen, men han dras mer och mer till den som strävar efter en äka dialog. I en äka dialog finns utrymme för den talande tystnaden; i den äka dialogen kan han vara den han är.⁴³ Kommunikationen med läkaren liknas vid en bukett och

⁴¹ Kristensson Ugglå, 1994, s. 479.

⁴² Buber, 1993, s. 59 f.

⁴³ Ibid, s. 15.

rösten vid blommor. Berättarjaget använder sig ofta av metaforer och liknelser för att beskriva sina upplevelser.

I andra kapitlet i den andra delen av romanen finns fler exempel på Lindholms bildspråk. Berättarjaget tänker på hur enkelt det kan vara och hur mycket hjälp det finns att få när man lär sig tala som litet barn. Språkanvändaren liknas vid en fågel som flyger, vid en segrare och vid barn som hoppar runt bland stenarna vid flodkanten. Texten består av metaforer som illustrerar detta genom att den som lär sig tala snart ”svingar sig [...] från ord till ord” (82) och segraren ruvar på hemligheter, som hen senare genom med kärlek ”kan lockas lämna ifrån sig”. (82) Liknelser och metaforer blandas med de begrepp som författaren vill beskriva, men som inte riktigt går att fånga med ord. Läsaren måste vara uppmärksam. Det som är en flod kanske aldrig egentligen bestod av vatten. Barnet som hoppat på stenarna och råkat falla i har fallit i en språklöshets flod, men det är ingen fara för en hjälpsam hand sträcks ut och ”så börjar leken om igen”. (82) På samma sätt kan en samtalspartner till en person med afasi behöva vara uppmärksam på att det i språket plötsligt sker en del oväntade ljud- eller ordutbyten, det som diagnostiskt beskrivs som litterala eller verbala parafasier, och att acceptera att talet stannar upp mitt i en mening.

Att vara barn och använda talet är mest som att leka en lek och om någon ”rår falla, så spelar det ingen roll, det blir bara tyst en stund”. (82) Tan har levt många år med en oförmåga att tala och tänker på hur det skiljer sig från barnets tillstånd av språklöshet under dess språktillägnande och sedan språkanvändande. För Tan går det inte fatta tag i händerna som sträcks ut. ”Man är ohjälpligt på väg att sjunka ned i stumheten. De andra, de som är i språket springer bredvid på land och ropar: Ta min hand! Ta tag! Men man kan inte.” (82)

Språket kan uttryckas med hjälp av språket och enligt samma analogi inser man att språklöshet egentligen inte borde kunna förklaras genom språk, symboler eller regler. Det skapas omedelbart en spänning inför läsningen av en berättelse som handlar om språklöshet. Medan språket är kronologiskt, mätbart och exakt är språklöshet dess motsats. Metaforer, liknelser och annat symbolspråk, t.ex. drömmar, kan möjligen hjälpa till att förklara språklöshet. Ett språk som ”är” står i relation till en språklöshet som ”inte är”. Om språk kan liknas vid ”att flyga”, så kan språklöshet liknas vid ”att inte flyga”; att kunna använda språket liknas vid att vara ”obesegrad” medan den språklöse är ”besegrad”. Metaforen har betydelse för att beskriva saker som inte riktigt går att ta på.⁴⁴ Ricoeur har beskrivit metaforens betydelse för berättandet och dess styrka och giltighet ligger i att metaforen beskriver relationen mellan möjlighet och verklighet.⁴⁵ En stor utmaning när det gäller det språkliga sättet att beskriva världen blir påtaglig när det är svårt att veta hur saker exakt

⁴⁴ Kristensson Ugglå, 1994, s. 400.

⁴⁵ Ibid, s. 281.

är. Det finns exempel på ord som finns för att beskriva något som man egentligen aldrig kan få konkret kunskap om, ”horisonten” är ett sådant exempel.⁴⁶ Vidare finns det en objektiv verklighet, samtidigt som det finns en upplevd, fenomenologisk verklighet. Det finns idéer om verkligheten som man tänker att den varit, men som man ändrar uppfattning om när man ser tillbaka, och man kan säga att sanningen om den förflutna verkligheten, kan förändras i efterhand.

Längtan, identitet och frihet

Romanen ändras i sista delen då Leborgne är ännu mer utlämnad än förut till andra människor i sin kommunikation. Han har fysiska begränsningar på grund av tilltagande hjärnskador. Tillvaron på Bicêtre präglas av en omfattande medicinsk omvårdnad. Det blir mer tydligt att det talade språket endast utgör en del av mänskligt samspel. Varje människa är också i sin kropp och påverkas av hur kroppen fungerar. Det är intressant att jämföra med hur Ricoeur beskriver den inkarnerade friheten, som han tidigt i sitt filosofiska tänkande formulerar utifrån tidiga influenser från den ovan nämnda existensfilosofen Karl Jaspers samt från Ricoeurs egen mentor Gabriel Marcel.

Jaspers beskrev kärlekskampen och menade att människan blir till, existerar, genom samspel med andra och Marcel presenterade en kroppsfilosofi, vilken höll sig starkt kritisk till den cartesianska existensialismen.⁴⁷ Marcel menade att människan blir till genom att vara i en kropp. Det blir tydligt genom barnets förståelse om sin egen identitet för att den egna kroppen skiljer sig från andra objekt, kroppar, i världen.⁴⁸ Marcel menade också att man inte kan existera ensam, utan ”människa blir man som inkarnerad existens tillsammans med andra kroppar”.⁴⁹ Då Leborgne inte längre kan röra sig minskar förutsättningarna för kommunikativt samspel, samtidigt som hans kroppsliga begränsningar medför att hans tankar inte längre hindras på samma sätt av verklighetens tid och rum. I ensamhet kan han tänka fritt. Ofta hör monsieur Leborgne fragment av hur människor någonstans utanför hans synområde samtalar, skrattar eller grälar. Han har med tiden lärt sig acceptera att han inte kan delta i samtal, men han längtar efter att befinna sig i närheten av andra människor och han ”saknar att gå till matsalen. Där är det liv och rörelse.” (217) Samspel uppstår under de stunder som exempelvis en sköterska med varsam hand matar honom, eller när han får besök, och allra helst i mötena med Broca. Ofta funderar monsieur Leborgne över framtiden, den framtid som han inte kommer att vara en del av, men som han hoppas kunna lämna

⁴⁶ Kristensson Ugglå, 1994, s. 400.

⁴⁷ ”Jag tänker, alltså är jag”. René Descartes (f. 1596- d. 1650) myntade begreppet på franska ”Je pense, donc je suis”. Descartes ansåg sig ha bevisat Guds existens och gjorde i sin filosofi en tydlig skillnad mellan kropp och själ. Tänkandet hör till själen och är den del av människan som kan närma sig Guds fullkomlighet, medan kroppen var en lägre och snarast mekanisk del av människan.

⁴⁸ Kristensson Ugglå, 1994, s. 90.

⁴⁹ Ibid, s. 81.

efter sig ett spår i. Han vet att Broca kommer att göra vad han kan för att hålla vad han lovat. Han har full tilltro till att denne i en framtid kommer att få svar på sin fråga om var språket finns lokaliserat i människan, det är något han tydligt och klart upplevt i sina allt oftare förekommande drömtillstånd. (203)

Diskussion

I den här uppsatsen har jag intresserat mig för framförallt två saker. Jag ville undersöka hur språklöshet, genom språket, beskrivs i *Tan* och hur romanen berörde frågan om identitet.

Romanen är Tans historia och i den möter läsaren en språklös person som funderar över sin existens i litterär form. Det skulle kunna vara en dagbok, men eftersom berättarjaget inte kan skriva eller prata är det inte möjligt. Texten sträcker sig över ett par decennier, så läsaren får följa en utveckling av berättarjagets identitet. Den komplexitet som berättarjaget uppvisar gör gestaltningen av honom trovärdig och hans funderingar kring existensen i många avseenden allmängiltiga.⁵⁰ Anteckningarna är inte exakt tidsangivna, vilket inte behövs. Med fokus på afasi och identitet finner jag det intressant hur Lindholm lyckats skapa en berättelse som är dels folkbildande och skulle kunna bidra till ökad förståelse om afasi och dels framåtsiktande när det gäller att identifiera behov av att förändra livsvillkoren för personer med afasi. Lindholm har, menar jag, gett röst åt många av de personer med afasi som dagligen står inför andra människors reaktioner och föreställningar om vad språklöshet innebär. Inför uppsatsarbetet hade jag ingen klar bild över vad det faktiskt var som gjorde *Tan* till en berättelse om språklöshet eller om en roman skulle kunna belysa hur språklöshet påverkar identiteten hos en människa utifrån den språklöses horisont och inte genom omvärldens betraktelser. Genom läsningen påminns vi om hur identiteten förändras över ett liv och att det är i relation med andra som man har möjlighet att fördjupas som person. Språket, i talad och skriven form, spelar naturligtvis en viktig funktion för identitetsskapandet, men läsningen av romanen lyfter fram att det inom varje människa och inom varje mellanmänsklig relation också ryms någon form av språklöshet.

Jag menar att *Tan* inte bara handlar om språklöshet, den emanerar ur språklöshet och den gestaltar en sorts språklöshetens natur. Den stora behållningen är att den också vänder sig till den som är språklös. Meningarna, textstyckena och kapitlen i boken är korta. Språket är enkelt utan att vara banalt. I texten finns en konsekvens genom den formmässiga noggrannheten, texten rymmer ett varierat urval fakta från en bred omvärldskunskap. När det kommer till persongalleriet, alla namn som trots allt figurerar, känns det angeläget att säga ett par ord om det. Vid afasi är det ofta

⁵⁰ Claes-Göran Holmberg, Anders Ohlsson, 1999, s. 60.

mycket svårt att hålla reda på namn. Lindholm låter den allra närmaste av dem alla, Hertigen, vara namnlös.

När jag under 2013 första gången läste *Tan*, gjorde jag det i ett särskilt syfte. Det var min uppgift att prata om professionellt bemötande i mötet med patienter som drabbats av afasi för logopedstudenter vid logopedutbildningen i Lund. Språklöshet, afasi, är ingen sjukdom som kan botas medicinskt utan en symptomdiagnos efter annan sjukdom eller skada i hjärnan som kräver medicinska åtgärder. Jag läste ett stycke högt ur det andra kapitlet av romanen, där huvudpersonen tillsammans med sin syster och morbror möter doktor Gilbert för första gången och lät studenterna reflektera kring texten och logopedens roll för att skapa trygghet och kontakt. Det finns anledning att stärka yrkesidentiteten genom träna på och fundera kring själva bemötandet som verksam logoped eftersom även en ”teknisk dialog” kan skapa en känsla av autenticitet, som enligt Buber är värdefull för den som inte behärskar dialogens alla nyanser. Det var också lätt att se att romanen skulle kunna användas för fler aspekter av lärandet, och att en närläsning av *Tan* skulle kunna bidra till ökad förståelse om afasi. För detta ändamål ville jag därför undersöka och lära mig mer om medicinsk humaniora som bland annat syftar till att föra in ett humanistiskt perspektiv i den medicinska omvårdnaden. Min handledare Katarina Bernhardssons avhandling blev en värdefull introduktion i ämnet.⁵¹

En utmaning som jag hade inför uppsatsarbetet var att välja bland olika teoretiska perspektiv och olika sammanträffanden bidrog till att jag valde Ricoeur, som jag introducerades till genom en transkription av ett samtal i bokform mellan honom och en fransk neurovetare.⁵² Eftersom jag som logoped i hög grad är tvärvetenskapligt utbildad bidrog den till intressanta aspekter av två olika discipliners grundinställningar. Jag har inför uppsatsarbetet haft tillgång till flera av Ricoeurs texter, och läst i dem, men valt att hänvisa mest till Bengt Kristensson Ugglas avhandling. Jag behövde också fundera på vilken inriktning jag skulle välja för analysen och jag valde att fokusera på identitetsbegreppet.

Det finns andra områden som också skulle vara väldigt intressanta att undersöka vidare, till exempel att göra en komparativ studie av till exempel *Tan* och *Klockorna i Bicêtre*, eller närmare jämföra *Tan* med Brocas originaltexter och de artiklar som publicerats om den verkliga Leborgnes liv. Det går inte heller att bortse från modernitetsbegreppet som löper som en röd tråd genom hela romanen, mest konkret förstås i den värld som finns utanför Bicêtre, där den nya staden växer fram,⁵³ men samtidigt är helt avgörande för den demokratiska idéns framväxt, synen på människan

⁵¹ Katarina Bernhardsson, *Litterära besvär. Skildringar av sjukdom i samtida svensk prosa*. Ellerströms. Lund 2010. (2011). *Samlaren*, 277.

⁵² Jean-Pierre Changeux, Paul och Ricoeur, Paul, *What makes us think?: a neuroscientist and a philosopher argue about ethics, human nature, and the brain*. n.p.: Princeton, N.J. Princeton Univ. Press, cop. 2000.

⁵³ Marshall Berman, *Allt om är fast förflyktigas: Modernism och modernitet*. Lund: Arkiv, 2012, s. 180.

och idén om varje människas rätt till arbete. Tan och hans kamrater, liksom verklighetens intagna på Bicêtre, tilldelas olika arbetsuppgifter som ett led i arbetet inom den institutionaliserade vården. Fenomenet ”stress” verkar uppstå under 1800-talet till följd av en obalans mellan den mätbara tiden och den ”kvalitativa upplevelsetiden”.⁵⁴ Det går att föreställa sig hur identitet och arbete i en framtid inte anses vara så tätt förknippade som de fortfarande än idag är.

När det gäller kärlek, språk, sexualitet och funktionshinder finns också berättelser i *Tan* som kunde utvecklas ännu mer utifrån exempelvis lust, funktionsvariation, sexualitet och ensamhet.⁵⁵ Don Kulick har undersökt språk och sexualitet och i sin forskning öppnat upp för möjligheten att se personer i någon form av utsatthet som en samhällelig resurs och att diskutera detta utifrån hur de beskrivs i litteraturen skulle vara intressant. Lindholm har skrivit texter som handlat om feminism⁵⁶ och lesbisk kärlek,⁵⁷ vilket också öppnar för möjligheten att det undersöka inbördes relationer i ett persongalleri som nästan uteslutande består av män som i *Tan*.

2017 färdigställde jag ett masterarbete med inriktning logopedi, i form av ett pilotprojekt som syftade till att undersöka om användandet av ett hemträningsprogram skulle kunna förbättra talet, såväl objektivt mätbart som subjektivt. Under det arbetet ingick också att jag genom en särskild samtalsteknik, Motiverande samtal (MI), gjorde en ambivalensutforskning. Det var intressant att höra om det fanns eventuella farhågor beträffande möjligheten att faktiskt nå målet, som var att tala bättre. En av deltagarna i studien uttryckte att hen kände oro inför att återgå till ett liv där det mesta som sades skulle kännas som strunt.⁵⁸ Det som en person med afasi säger måste, i någon mån kanske och under perioder, vägas på guldvåg.

Tan är en berättelse om hur verkligheten kan upplevas för en språklös och hur omgivningen ger sig själv möjligheten att möta språklöshet. Den fångar det faktum att alla med en till synes obehindrad tillgång till språk också har stunder av språklöshet genom att läsaren kan tolka och leva sig in i många situationer som uppstår i romanen. Romanens temata, innehåll, formspråk samt själva romanens tillblivelse neutraliserar spänningsfältet mellan språk och språklöshet vilket humaniserar tillståndet språklöshet, för att använda ricoeurska termer. De karaktärer i romanen som vänder sig direkt till berättarjaget skapar en känsla av bubersk samhörighet utan att de själva behöver identifiera sig som språklösa. De karaktärer i romanen som talar mycket och om viktiga saker kan behöva tänka på att orden är flyktiga och att det finns begränsningar i möjligheten att

⁵⁴ Bengt Kristensson Uggla, *Slaget om verkligheten: Filosofi, Omvärldsanalys, Tolkning*. Höör: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2012, s. 52.

⁵⁵ Don Kulick, "When Privacy and Secrecy Collapse into One Another, Bad Things Can Happen." *Current Anthropology*, 2015:56, S241-S250.

⁵⁶ Lindholm, 1990.

⁵⁷ Lindholm, 2005.

⁵⁸ Ulrika Tajthy, "The Use of Delayed Auditory Feedback in the Treatment of Acquired Apraxia of Speech", Masterarbete inom medicinska vetenskaper med inriktning logopedi, Lunds universitet, 2017.

delta i samtal för den som inte lyckas fånga dem och till hjälp kan behöva använda tekniker för att skapa en teknisk dialog. De i romanen som väljer att kränka, håna och förgöra den som är språklös har säkert sina skäl, men det finns en etisk konflikt när en människa dehumaniseras för att hen inte lever upp till förväntade normer. Faktorer som kan leda till stigmatisering och utstötning riskerar att ha en mycket negativ påverkan på den egna jag-identiteten, som Goffman beskrev är så viktig. I en jaspersk tillitsfull relation behöver man inte hålla fast vid hur det alltid har varit utan välkomnar förändring.

Min sista poäng handlar om att verklighetens Louis Victor Leborgne, som dog 1861, har inkarnerats genom Lindholms roman och gett berättelsen om afasi och språklöshet en ny dimension och förstås med större frihet än tidigare. Hon kunde ha skrivit en bok om sin egen upplevelse, men hon valde en annan, fiktionens, väg. Lindholm har erfarenhet av att ha afasi, dock utan tilltagande språksvårigheter. Hennes roman om språklöshet skulle ha kunnat börja med detaljbeskrivningar av ett utlämnat tillstånd, ett språk som inte fungerar, kanske en kropp som behöver omvårdnad och en omgivnings bemötande och omvårdnad. Därefter kunde tillgången till språket successivt öka, liksom varit fallet när det gäller författarens självupplevda erfarenhet. Den berättelsen är emellertid redan berättad, menar jag. Den är indirekt berättad av författaren själv genom att hon skrivit en roman efter att först helt ha saknat språket. Det finns en risk att man för varje genomförd språklig rehabilitering och för varje återerövrad bit av tidigare förlorade språkliga förmågor, förstärker bilden av att det enda eftersträvansvärda är att nå den språkliga och kommunikativa norm som råder.

En läsning av romanen *Tan* ger intressant nog en personlig upplevelse av ett språklöshetens eviga väsen.

Litteraturförteckning

- Asplund, Johan, *Det sociala livets elementära former*, Göteborg: Korpen, 1987.
- Berman, Marshall, *Allt som är fast förflyktigas: Modernism och modernitet*. Lund: Arkiv, 2012.
- Bernhardsson, Katarina, *Litterära besvär. Skildringar av sjukdom i samtida svensk prosa*: Lund: Ellerströms, 2010.
- Beggs, Anne, "Revisiting 'Marat/Sade': Philosophy in the Asylum, Asylum in the Theatre", *Modern Drama*, 56(1), 2013, 60-79.
- Buber, Martin (och Sällström, Pehr), *Dialogens väsen: Traktat om det dialogiska livet*. Ludvika: Dualis, 1993.
- Changeux, Jean-Pierre och Ricœur, Paul, *What makes us think?: a neuroscientist and a philosopher argue about ethics, human nature, and the brain*. n.p.: Princeton, N.J. Princeton Univ. Press, cop. 2000, 2000.
- Freud, Sigmund, Andersson, Ola, Landquist, John och Schedin, Göran, *Drömtydning*. n.p.: Stockholm: Bonnier, 1984.
- Domanski, Cezary W., "Mysterious 'Monsieur Leborgne': The Mystery of the Famous Patient in the History of Neuropsychology Is Explained", *Journal of the History of the Neurosciences*, 22, 2013, s. 47-52.
- Domanski, Cezary W., "Post Scriptum to the Biography of Monsieur Leborgne", *Journal of the History of the Neurosciences*, 1, 2014, s. 75-77.
- Dronkers, N.F., O. Plaisant, M.T. Iba-Zizen, E.A. Cabanis, "Paul Broca's Historic Cases: High Resolution MR Imaging of the Brains of Leborgne and Lelong", *Brain: A Journal of Neurology*, 130, 2007, s. 1432-1441.
- Ekström-Frisk, Elenor, "Att förlora och finna språket", *Göteborgsposten* 2012-02-18.
- Eling, Paul, *Reader in the History of Aphasia: From [Franz] Gall to [Norman] Geschwind*. Amsterdam: 1994.
- Goffman, Erving, *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Prisma, 2001.
- Hartig, Rachel M, "Crossing the Divide: Helen Keller and Yvonne Pitrois Dialogue on Diversity". *Sign Language Studies*, 7(2), 2007, s. 177-185.
- Holmberg, Claes-Göran och Ohlsson, Anders, *Epikanalys*, Lund: Studentlitteratur 1999.
- Janssen, Claes, *Skratta med Gud: en introduktion till den existentiella psykologin*. Stockholm: Ander & Lindström, 2006.
- Kristensson Uggla, Bengt, *Kommunikation på bristningsgränsen. En studie i Paul Ricoeurs projekt*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposium, 1994.
- Kristensson Uggla, Bengt, *Slaget om verkligheten: Filosofi, Omvärldsanalys, Tolkning*. Höör: Brutus Östlings bokförlag Symposium, 2012.
- Kulick, Don, "When Privacy and Secrecy Collapse into One Another, Bad Things Can Happen." *Current Anthropology* 56, 2015, s. 241-250.
- Lindholm, Margareta, *Kärlek: situationer*, Riga: Kabusa böcker, 2005.

Lindholm, Margareta, *Talet om det kvinnliga : studier i feministiskt tänkande i Sverige under 1930-talet* = Göteborg : Sociologiska institutionen, Univ., 1990.

Margareta Lindholm, *Tan*. Göteborg: Kabusa böcker, 2012.

Ricoeur, Paul, *Time and Narrative, Volume 1*, trans. K. McLaughlin, D. Pellauer, Chicago–London, 1984.

Ricoeur, Paul, *Time and Narrative, Volume 2*. 1990.

Simenon, Georges, *Klockorna i Bicêtre*. Stockholm: Bonnier, 1971.

Simon, Nicole, "Kaspar Hauser's recovery and autopsy: a perspective on neurological and sociological requirements for language development", *Journal of Autism and Childhood Schizophrenia*, 8(2), 1978, s. 209–217.

Tajthy, Ulrika, "The Use of Delayed Auditory Feedback in the Treatment of Acquired Apraxia of Speech", 2017.

Wall, Geoffrey, Thinking with Demons: Flaubert and de Sade." *Cambridge Quarterly*, 36(2), 2007, s. 101-128.